Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Svart 23/4-90

118638

Ås 3/4-90

Herr Finn Thrana

Hjarteleg takk for sist. Både for ein lang og svært interessant samtale, for lån av boka og tilvisinga til annan aktuell litteratur.

Det betydde mykje for meg å få den samtalen med Deg av to grunnar:

1) Du var faktisk ein av aktørane i dette forhandlings=spelet om Bondelaget.

2) Endeleg ein person som hadde god peiling på kva dette var for noko. Kva som faktisk skjedde.

Svært få – finn eg – veit noko særleg om kva som vart gjort i tilhøvet NS. / ND i dag. Det kan til tider vera noko tungt å arbeida med av den grunn.

Eg forfylgjer oppmodinga di om å ta kontakt att. Men eg skal prøva å vera meir konkret og direkte, dersom du har andre ting som må prioriterast. Det er viktig å understreka at eg fann også emner utanom det eg skal skriva om interessant. Kanskje særleg personen Fretheim. Kanskje me kan koma tilbake til det?

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Eg legg ved ein kort artikkel (ikkje gjennomarbeida og med berre offentlege dokumentasjon til grunn!) og skriv om NTH under krigen til studentavisa nå.

I høve artikkelen er det viktig å vera klar over at den er ikkje meint å vera verken djuptpløyande eller velskriven, den er kun eit alternativ til den same krigshistoria som vert skriven i bladet kvart jubelår etter krigen!

Kanskje den kan vera med slik at ein kan sjå ein tanke meir nasjonalt på kva som eigentleg (kva er nå det?) skjedde. I det minste for å forstå litt meir.

Med vennleg helsing
Sigmund Dråbut

P.S.: Eg tok ein kopi av ~~[illegible]~~ boka til T. Engen.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

SAMARBEID OG SABOTERING

Administrativt sett vart NLH lite prega av okkupasjonen i Noreg. Dei to første åra gjekk rimeleg i same tralten som dei føregåande åra. Men så kom statsakta, kampen mot prestane og lærerane i 1942. Det førde for NLH sin del til at det vart utferda ei lov ved Ministerpresident Vidkun Quisling den 11 juni 1942. Organisatorisk sett var det denne datoen NLH vart "okkupert".

Høgskulen skulle denne dagen bli eit lydig instrument under Landbruksdepartementet, ved Landbruksminister T.H.O. Fretheim. Eit viktig namn for oss innan det agrage segmentet. Fretheim gjekk inn som Minister i Quisling si regjering den 25 september 1940, etter at Terboven hadde halde talen sin om at vegen til fridom gjekk over Nasjonal Samling.

Landbruksminister Fretheim

Fretheim var ein mann med mange tillitsverv opp gjennom 30 og 40 talet. Han var mellom anna medlem av styret i Norges Skogeierforbund, annakvart år som formann. Han trekte seg frå dette vervet i 1941 grunna den dobbeltrolla han då ville koma til å spela ved at han samtidig var landbruksminister. Han sat som medlem av Norges Bondelag sitt landsstyre som representant for Norges Skogeierforbund. Han var leiar i Drammensdistriktet Skogeierforening frå 1930 til 1945. Formann i

Drammensdistriktets tømmermåling frå 1931 til 1945. Nestformann i Det Norske Travselskap frå 1932 til 1945. Formann i Den Norske Veterinærforening frå 1939. Han var utdanna veterinær frå København.

Det var ikkje tvil i Fretheim si sjel om at han måtte gå inn i NS regjeringa "for å redda skogen" som han sa det. Dette vart ~~også~~ han også godskriven under rettssaka i 1946.

Den bevisste og løynde saboteringa han gjennomførde overfor tyskerane sine krav, var truleg meir verdt enn mykje av den dårleg planlagde og tildels svært farlege saboteringa motstandsmenn gjennomførde. I mange tilfeller vart denne etterfylgd av tyske represalier i form av gisseldrap. Den manglande samarbeidevna han viste overfor tyskerane førde dessutan til at han vart sparka som Minister vinteren 1945.

Forholdet mellom Quisling og Terboven

For å forstå innføringa av direkte kontroll over Høgskulen, er det viktig å vera klar over det hatet som var mellom Terboven og Qusling. Hatet var varmt, gjensidig og intenst frå første gong dei traff einannan. Det var ingenting Terboven heller ville enn å få fjerna denne mannen frå jorda si overflate.

Til tross for dette greidde Quisling ved hjelp av sine tyske kontaktar å koma i den posisjonen at han vart Ministerpresident for ei heilnorsk regjering, utgått frå "folkerørsla" NS, med ein av fleire modifikasjonar at Fretheim ikkje var medlem av NS og heller ikkje vart det før mai 1941.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Nasjonal Samling

NS si store oppgave frå den 25 september vart å visa tyskerane, og då især Hitler, at dei hadde støtte i folket. Dette for å unngå at tyskerane igjen overtok styringa. Det vart gjort forsøk på å få heile organisasjonar til å gå over i NS, subsidiært at dei stilte seg lojale. Bondelaget vart forsøkt i første omgang, deretter fleire av dei andre store fagorganisasjonane. Dette var i grove trekk ikkje spesielt vellukka. NS hadde svært lita støtte i folket, og deira redsle for at tyskerane skulle overta tyktes ikkje å vera ei reell problemstilling for folk flest.

Ein lekk i den vidare strategien for å skaffa seg kontroll med viktige organ, var å innføra førarprinsippet ved viktige institusjonar. For tilsynelatande å skaffa seg kontroll over desse vart lite samarbeidsvillige leiarar avskaffa, og nye innsette.

Endringar ved NLH

På NLH førde dette til at rektor Lars Gunerius Loe, Utskiftingsavdelingen, vart avsett den 1. mars 1942. Han var beskikka for perioden 1941 til 1944 ved skriv frå LD av 3/12 1940 (altså av Fretheim, den same mannen som seinare avsette han).

På denne tida var det øvste styringsorganet ein tanke meir udemokratiske enn det me har i dag. Rektor saman med to professorar med personlege varamenn utgjorde det øvste organet - professorutvalget.

Den eine av desse to varamennene, Michael Marius Langballe (maskiningeniør) vart "beskikka" som rektor. Han var på det tidpunktet truleg medlem av NS. Dei to faste medlemmene av professorutvalget vart sitjande inntil 31/12 1942. Den eine av dei var berre valt til denne datoen. Det vart tilsynelatande ingen politisk motiverte endringar med omsyn til leiarar for avdelingane.

Langballe vart eigentleg pensjonist den 9 september 1943, men han vart ståande i sitt embete som professor i maskinlære til krigen var slutt.

Det var på denne tida 6 avdelingar på NLH. Hagebruk, Jordbruk, Meieri (endring m.o.t leiar), Skogbruk, Utskifting og 1 årsklasse avdeling.

Innføringa av føraprinsippet

Innføring av førarprinsippet gjekk i korte trekk ut på at rektor vart suveren. Professor-utvalget vart kun eit rådgjevande organ. Rektor kunne også avgjera saker på eiga hand utan å radføra seg med utvalget. Han måtte i så fall orientera dei på det neste møtet. Rektor fekk også myndighet til å avgjera dei sakene som før tilleg professor-rådet eller avdelingane.

For studentane sin del gjekk dette ut på at rektor skulle oppnemna og godkjenna formannen for studentutvalget som skulle opprettast etter den nye Høgskulelova

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Stillingsendringar under og etter krigen

Eg meinar å hugsa at ein professor vart arrestert og avsett ein kortare periode under krigen. Etter krigen var det derimot ei ganske effektiv utskvising av personell. 5 professorar vart suspenderte frå Høgskulen. Driftsleiaren vart ikkje "godkjend" saman med fleire andre. Totalt måtte 8 personar "fråtre" den 9 mai 1945. Dessutan vart det hevda frå Dep at enda ein professor måtte gå, men han vart innvilga sjukepermisjon inntil han nådde aldersgrensa den 16 september 1945. Han var før og under krigen sentral i Bondelaget.

Fredsdagane var ikkje berre gledesrusen sine dagar, det var også oppgjeret sin time. I dag har til dømes Langballe (Ottestad i TT nr 7/85 og Skibenes i samtale) eit godt ettermæle som ein buffer mellom forordningar og inngrep ovanfrå, og krav om fridom nedanfrå. Det vil alltid vera ein diskusjon om kva som er beste strategien, å stå utanfor eller vera innanfor. Når ein ser på det Fretheim til dømes gjorde for norsk skogbruk, er det liten tvil om at det var ein god mann for dei norske skogeigerane. Han fekk ~~femten~~ [illegible] års fengsel for landssvik.

Kjelder: NLH sine årsmeldingar frå krigen
Norsk Rettstidende

Sigmund Bråtveit

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Historien kan, om den skal gi et korrekt bilde, ikke "nullstille i den forstand at det blir sett bort fra forhold som ligger foru for det som skal behandles og vurderes. For at fremstillingen sk bli riktig er det også vesentlig å gjøre seg kjennt med den situ sjon i samfund eller miljø som forelå på det tidspunkt den handling som skal beskrives ble foretatt.

Det som her er anført gjelder i høy grad når forhandlingene mellem Norges Bondelag og Nasjonal Samling i 1940 skal fremstilles og vurderes. Jeg skal nevne noen ~~vesentlige~~ momenter som ganske sikkert var av vesentlig betydning for begge forhandlingsparter.

Krigen i Norge var over sommeren 1940. Uansett hvorledes kapitul sjonsavtalen inngått i Trondheim den 10 juni 1940 skal bedømmes rent folkerettslig er det på det rene at krigshandlingene var av sluttet og hele landet var besatt av tyske tropper. Uansett om Kongen og regjeringen Nygaardsvold håpet å komme tilbake og overta styret i Norge var det ganske utvilsomt få som trodde at så ville skje. Regjeringens anseelse var nok også meget redusert fordi den og det parti den var gått ut fra av mange fikk ansvare både fordi den hadde forsømt å holde forsvaret iorden og fordi den ikke hadde sørget for å holde en streng nøytral linje overfo alle krigførende makter.

Ute i Europa var forholdet at Tyskland hadde besatt Holland og Belgien, hadde tvunget Frankrike til kapitulasjon og drevet de britiske tropper på flukt over den Engelse kanal. Alle ventet på at tyskerne ville forsøke en landgang i England og etter de erfaringer som forelå, også når det gjaldt de engelske og franske tropper som hadde forsøkt å stanse de tyske tropper i Norge, var det nok få som tvilte på at en landgang i England ville kunne gjennemføres. Vi må også være klar over at ikke-angreps og bistandsavtalen meller Tyskland og Sovjet ennå besto og videre at U.S.A. ennu ikke var trådt inn i krigen på alliert side. Det var alment kjennt at i U.S.A. var det sterke krefter som holdt på nøytralitetslinjen og ville holde landt utenfor krigen.

Det er ganske sikkert riktig å hevde at i Norge rådet motløshet og pessimisme når det gjaldt mulighetene for å gjenerobre landets frihet og selvstendighet gjennem de alierte makters seier ov Tyskland. At folket selv i noen vesentlig grad kunne medvirke ti en befrielse var det knappt noen som trodde. Det er nok å nevne at hjemmefronten ennu ikke var etablert, det skjedde langt sener

Selv om mange tvilte på at det var mulig, syntes den eneste løsning ut av okkupasjonstilstanden å være ved forhandlinger med tyskerne å oppnå innfytelse på landets styre så lenge storkrigen varte og en mest mulig selvstendig stilling når denne var over. Som nevnt var det en alminnelig oppfatning at Tyskland ville gå seierrikt ut av kampen.

Etter at Vidkun Quisling den 15. april 1940 hadde trukket seg ti bake som selvutnevnt statsminister, det er her uten betydning om han selv trakk seg eller ble avsatt av tyskerne, hadde vi fått Administrasjonsrådet som norsk forvaltningsorgan. Rådets innflytelse overfor tyskerne var meget liten og det forelå ingen muli heter for at rådet kunne utvikles til et norsk styringsorgan. I alle vesentlige spørsmål måtte rådet følge diktater fra rikskom sar Terboven eller hans tjenestemenn. Medvirkende til rådets

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

svake stilling overfor tyskerne var nok også at løftet om å oppnå Kongens anerkjennelse og stans i krigshandlingene ikke kunne holdes. Som forhandlingspart overfor Rikskommisaren for å oppnå en friere stilling for landet kunne ~~ikke~~ Administrasjonsrådet ikke fungere. Vesentlig i denne forbindelse var også at rådets medlemmer ikke representerte noen politisk tyngde.

Stortinget hadde på sitt avsluttende møte på Elverum forutsett at det kunne komme til forhandlinger med tyske myndigheter og valgte derfor noen representanter som skulle være ~~representanter som~~ forhandlere om dette ble aktuelt. Det ble imidlertid ikke disse valgte stortingsmenn som deltok i forhandlingene, oppgaven ble tatt opp av de medlemmer av Stortingets Presidentskap som befandt seg i landet. Som bekjennt ble også Stortinget innkallt. Det ble ikke holdt samlede møter, bare gruppemøter for de enkelte partier. Som bekjennt ble det konstatert flertall blandt representantene for avsettelse av Kongen, om han ikke frivillig abdiserte, og av Nygaardsvold-regjeringen. Om det siste var det vistnok nærmest ingen dissens.

Jeg finner ingen grunn til å gå nærmere inn på disse forhandlinger som er vel kjennt i hovedtrekk. Presidentskapet var villig til å strekke seg meget langt for å oppnå lite. Etterpå er det reist meget hard kritikk mot Presidentskapets medlemmer for dette. Det synes oversett at et flertall av stortingsrepresentantene sto bak forhandlerne og ennu mere er "glemt" at Presidentskapet høyst sannsynlig hadde det store flertall i folket bak seg. Men det er ikke uvanlig at det blir jakt på syndebukker når noe ikke fører frem. Jeg tror nok det er riktig å anta at det store flertall i folket dengang, sommeren og høsten 1940, sto bak og var enig med Stortingets Presidentskap i at det var riktig å strekke seg langt for å oppnå lettelser overfor tyskerne også når det gjaldt tiden etter en forutsett tysk seier i storkrigen. At forhandlerne også tenkte i de baner fremgår bl.a. av anmodningen om at Kronprinsen eller Arveprinsen skulle tillates å bestige Tronen når krigen var over. Forhandlingene synes ~~ut fra~~ norsk side å være ført ut fra den forutsetning at Tyskland ville vinne krigen og som tidlige anfør mener jeg det er grunn til å gå ut fra at det store flertall i folket så situasjonen på samme måte. Grunnen til at forhandlingene ikke førte frem skal jeg komme tilbake til.

Samtidig med at Preidentskapet, med Stortingets flertall bak seg forhandlet med Terbovens representanter ble det nok ført forhandlinger av Quisling i Tyskland, og da på et høyere plan. Først må berettes at ~~at~~ straks etter at Terboven ankom Norge som rikskommisær den 20. april 1940 oppsto et spendt forhold mellem ham og Nasjonal Samling ved Vidkun Quisling. N.S. som de andre politiske partier fikk bestå frem til 25. september og kunne drive sin virksomhet uten spesielle restriksjoner. N.S. hadde ingen særfordeler og kunne drive på linje med de andre partier. Det er dog verdt å nevne at Terboven sørget for å få sendt Quisling til Tyskland i begynnelsen av juli og han oppholdt seg der i ca. en måneds tid. I denne tid forsøkte Terboven å få erstattet ham som fører for N.S. med Jonas Lie. Forsøket strandet på en samstemmig avvisning fra partiets tillitsmenn av å godt noe fører-skifte. Quislings opphold i Tyskland denne sommeren vet vi fremdeles lite om. Hans hustru har i sin bok berettet at hennes mann i denne tid nærmest var på flukt og at det var rikiko for at han ville miste livet ved anslag Terboven sto bak. Hvordan nå dette enn var er det klart at Quisling fikk kontakt med mektige tyskere som kunne gi ham avgjørende støtte til å få betydelig innflydelse på den politiske utvikling i Norge. Terbovens offisielle begrunnelse for at han i september 1940 brøt forhandlingene

med Stortingets Presidentskap var jo at han hadde ønsket å la sin forhandlingsmotpart vise hvor ubrukelige de var til å representere sitt folk og at forhandlingene fra hans side vel egentlig aldri hadde vært alvårlig ment. Bortsett fra at denne forklaring var lite troverdig er det vel et spørsmål om rikskommisaren ikke hadde fått ordre fra Berlin om å bryte forhandlingene og isteden sørge for at Quisling fikk betydelig innflytelse over styret i Norge. Den senere utvikling tyder avgjort på dette.

Under forhandlingene med Stortingets Presidentskap ble tatt sikte på å få opprettet et Riksråd som skulle få betydelig makt til å styre Norge samtidig som Rikskommisariatet skulle bli trukket tilbake. Når det gjaldt medlemmer at Riksrådet var en mengde personer på tale. I denne forbinnelse er det viktig å fortelle at flere medlemmer av Nasjonal Samling var på tale, og flere av disse ble godtatt av Presidentskapet. Dette viser at N.S. langt på vei ble godtatt og intet tyder på at innstillingen var en annen i folket enn i Stortinget. Jeg poengterer at dette skjedde før de kommisariske statsråder ble oppnevnt den 25. september 1940. Opprinnelig var det bare 4 av statsrådene som ikke var medlemmer av N.S., senere meldte en seg inn slik at bare 3 var ikke-medlemmer. At Quisling fikk en betydelig innflytelse over den norske styring av landet sier seg selv.Jeg tror det er grunn for å hevde at iallfall i den første tid etter oppnevnelse ble de kommisariske statsråder godt mottat i folket og ble mødt med tillit. At innstillingen overfor dem og de senere utnevnte ministre og overfor Quisling senere endret seg, ikke minst fordi krigen ute i Verden utviklet seg anderledes enn ventet høsten 1940, er en annen sak. Dette har imidlertid ingen interesse her hvor det bare skal redegjøres for situasjonen på den tid forhandlingene mellem Norges Bondelag og Nasjonal Samling ble ført.

Det kan ganske sikkert også nevnes andre forhold som hadde betydning for forholdet Quisling/ Nasjonal Samling vis a vis befolkningen sommeren og høsten 1940. Det jeg har nevnt, og som i det vesentligst var kjennt for folk som ønsket å holde seg orientert får være nok. At jeg har skrevet er riktig fremgikk forøvrig i at medlemsmassen i N.S. øket jevnt og sikkert ut over sommeren og høsten i 1940. Det var nok også en erfaring at temmelig mange "tellet på knappene " om de skulde melde seg inn.

Det er av interesse å redegjøre litt for den innstilling overfor Nasjonal Samling som på den tiden preget bøndene. Det var rundt i bygdene, særlig over visse deler av landet, mange fremtredende og aktede bønder som tegnet seg som medlemmer, deriblandt mange tillitsmenn i Bondelaget. Mange andre var sympatisk innstillet. På den annen side mener jeg det er riktig å si at det ennu ikke var startet noen mere organisert motstand mot N.S., og videre at tiden for utstedelse av "paroler" ikke var kommet.

Det er også riktig å nevne at særlig blandt bøndene var det ganske mange som fremdeles hadde stor aktelse for Quisling fra hans tid som forsvarsminister i Bondepartiregjeringen og for hans bekjennte oppgjør med Arbeiderpartiet i forbinnelse med Menstadoppstanden.

Det er også riktig å trekke frem bondemøtene i Goslar i Tyskland hvor en rekke fremtredende medlemmer av de norske bondeorganisasjoner deltok. Nevnes bør også den forståelsesfulle og positive orientering om det nasjonalsosialistiske Tyskland som kom til uttrykk i bøndenes avis Nationen og delvis i andre organer.

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Det fantes nok også i andre næringsorganisasjoner ganske mange medlemmer og tillitsmenn som var orientert i retning N.S., men det var nok så at Norges Bondelag sto i en særstilling blandt de store organisasjonene. Sett fra N.S. side var det derfor naturlig i første omgang å forsøke å oppnå støtte fra Bondelagets side, så fikk de andre store organisasjoner komme etterhvert.

For Norges Bondelag var det selvsagt et avgjort ønske om å ikke bare fortsette sin virksomhet og få øket sin innflydelse på den politikk som skulle føres. Det bør nevnes at Bondelaget under ledelse av statsråd Johan E. Mellbye hadde utviklet seg til ikke bare å være en rent faglig organisasjon for bondestanden til også å arbeide for fremme av kulturelle og nasjonale saker. I 1940, etter at landet var okkupert, følte nok kanskje bondestanden kanskje et større ansvar for å få gjenvunnet selvstendigheten for Norge enn mange andre organisasjoner. I Nasjonal Samling fant Bondelaget medlemmer som hadde den samme innstilling og langt på vei de samme mål.

Når det gjelder Quisling og hans parti var det en tosidig løsning som ble tilstrebet, og disse sto ikke i motsetningsforhold til hverandre: Det en var å få overta mest mulig av landets styre og administrasjon så lenge Verdenskrigen varte for så å overta styret i et suverent Norge når krigen var over.Det endelige mål var å slutte landet til et forbund av selvstendige stater med visse overnasjonale organer, nemlig et "Stornordisk Fredssamband" som Quisling hadde arbeidet med fra 1929-30, en organisasjon av stater som minner mye om dagens E.F. Det annet mål var å få gjennemført partiprogrammets planer om å erstatte Stortinget med et Kultur- og Næringsting med medlemmer valgt etter demokratiske prinsipper men med valg innen yrket istedenfor valg på partier. For å nå sine mål var det en forutsetning at at det ble oppnådd en slik tilsluttning og støtte at den tyske ledelse ble overbevist om at Quisling med sitt parti kunne greie å styre landet og sikkre at de tyske tropper så lenge krigen varte ikke risikerte å få vanskeligheter i Norge. Det var fra N.S. side et håp om at hvis Norges Bondelag gikk med og støttet partiets politikk kunne laget danne grunnlaget for en utbygging av Rikstinge (Kultur- of Næringstinget samlet.)

Jeg mener foran å ha pekt på vesentlig "bakgrunnstoff" for en videre fremstilling og vurdering av de forhandlinger som fannt sted mellem Nasjonal Samling og Norges Bondelag høsten 1940 og som førte fre til en avtale i november året etter. På grunn av forsinkelsen fikk denne avtale ikke den betydning som opprinnelig var tilsikkret, men det hører det ikke hjemme å komme inn på her.

9/4-90 [signature]